

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Koziary

pt.:

Zdrowie psychiczne osób transpłciowych.

Czynniki ryzyka i czynniki ochronne w kontekście stygmatyzacji społecznej

1. Uwagi wstępne.

Pani mgr Karolina Koziara w swojej rozprawie doktorskiej przedstawiła osiągnięcie, który wpisuje się w szeroki nurt badań nad naturą seksualności człowieka, jej różnorodnością oraz indywidualnymi konsekwencjami prawa do jej ekspresji. Wybrany obszar zainteresowań Doktorantki jest zdrowie psychiczne osób transpłciowych. Dyskurs przewijający się przez cały cykl artykułów ma jednak znacznie szerszy zasięg. Toczy się wokół może nie samej definicji zdrowia psychicznego i seksualnego (a szkoda!), ale wokół inności, odmienności i różnorodności seksualnej jako zjawiska, które może być w nauce i w publicznych dyskusjach rozgrywane na dwa sposoby: jako synonim patologii i źródło stygmatyzacji lub w - wersji społeczeństwa ceniącego bogactwo różnorodności – jako źródło dobrostanu człowieka.

Całość osiągnięcia podporządkowana jest tezie o konieczności rozpoznania czynników ryzyka i czynników chroniących zdrowie psychiczne osób transpłciowych, by móc skutecznie zapobiegać negatywnym zjawiskom odpowiedzialnym za jego spadek i promować elementy odpowiedzialne za jego wzrost.

2. Charakterystyka osiągnięcia naukowego.

Zgodnie z warunkami wyszczególnionymi w art. 187.1. ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. (Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) rozprawę doktorską może stanowić praca pisemna będąca zbiorem opublikowanych i powiązanych tematycznie artykułów naukowych. Stąd ocenie poddano: poszczególne elementy cyklu (co do treści i formy), związki między nimi oraz wartość dodaną, wynikłą z połączenia kilku prac w zwartą całość.

Cykl, który stanowi przedmiot rozprawy doktorskiej, składa się z czterech publikacji opatrzonych wspólnym tytułem: ***Zdrowie psychiczne osób transpłciowych. Czynniki ryzyka i czynniki ochronne w kontekście stygmatyzacji społecznej*** opublikowanych w okresie 2020 – 2021 Należą do nich:

1. Mijas, M., Koziara, K. (2020). Klasyfikacja i ewolucja rozumienia zjawiska transpłciowości w seksuologii oraz współczesnych systemach diagnostycznych. W: *Dysforia i Niezgodność Płciowa. Kompendium dla Praktyków*. (1–40). PZWL.
2. Mijas, M., Koziara, K. (2020). Polska Adaptacja Kwestionariusza Codziennych Doświadczeń Heteroseksizmu. *Psychiatria Polska*, 54(1), 137-152. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/97215>
3. Koziara, K., Mijas, M.E., Wycisk, J., Pliczko, M.P., i Grabski, B. (2021). Exploring Health and Transition-Related Needs in Polish Transgender and Non-Binary Individuals. *The Journal of Sexual Medicine*, 18(6), 1110-1121. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2021.04.001>
4. Koziara, K., Mijas, M.E., Pliczko, M.P., Wycisk, J., Grabski, B. (2021). Ocena psychometryczna polskiego tłumaczenia kwestionariusza Transgender Positive Identity Measure (T-PIM). *Psychiatria Polska Online first*, nr 254, 1-13. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/140140>

Artykuły ukazały się w specjalistycznych czasopismach o zasięgu krajowym (3) i międzynarodowym (1). Wkład autorski Doktorantki w przygotowanie publikacji waha się w granicach 40% - 70%, przy czym w połowie z nich Jej nazwisko wymieniono na pierwszym miejscu.

Cykl zbudowany jest na zasadzie piramidy, której podstawę stanowi publikacja zawierająca treści o znacznym stopniu ogólności. W miarę przesuwania się ku szczytowi piramidy czyli w miarę poznawania kolejnych jej części, zakres tematyczny elementów osiągnięcia ulega konkretyzacji, przedstawiając zagadnienia o

wzrastającym poziomie szczegółowości. Całość osiągnięcia poprzedza słowo wprowadzenia, w którym Doktorantka wskazuje na szerszy niż biologiczny sposób opisywania płci człowieka i na afirmatywną perspektywę jej ujmowania, która pozwala na lepsze rozumienie problemów osób transpłciowych i tym samym na poszerzenie granic nauki zajmującej się płcią. Każda część osiągnięcia, z wyjątkiem pierwszej publikacji, która stanowi rozdział książki, ma postać artykułu, poświęconego innemu, szczegółowemu wątkowi seksualności, omówionemu i podanemu krytycznej analizie. Pierwsza publikacja ma charakter przeglądu. Na jej zawartość (tzn. część definicyjną, część rekonstrukcyjną i część klasyfikacyjną) składa się rzetelnie opracowany materiał poszerzający rozumienie transpłciowości i porządkujący wiedzę o niej. Autorka dokonuje w niej pewnych uzgodnień językowych, wskazuje na historię pojęć, omawia ewolucję postaw wobec niebinarności zmierzającą w kierunku ich depatologizacji oraz przedstawia obecną sytuację diagnostyczną i terapeutyczną osób różnorodnych płciowo. Każda kolejna część osiągnięcia czyli każdy kolejny artykuł został skonstruowany w podobny sposób. Postawione na początku hipotezy podlegają dokumentowaniu, za pomocą przywoływania licznych wyników badań oraz na drodze analizy własnego projektu badawczego, by proces ten doprowadził do weryfikacji hipotez i do refleksji nad zaproponowanymi wnioskami.

Druga część osiągnięcia zajmuje się prezentacją narzędzia do badania heteroseksizmu i prezentacją wyników otrzymanych za jego pomocą w grupie cispłciowych i transpłciowych kobiet i mężczyzn. Doktorantka razem z Magdaleną Mijas – współautorką publikacji, przygotowała polską adaptację kwestionariusza Codziennych Doświadczeń Heteroseksizmu Balsam i zespołu, by móc określać dyskryminację i wykluczenie ze względu na tożsamość seksualną i płciową. Analiza rzetelności narzędzia wskazała α Cronbacha o wartości 0,89 dla całej skali oraz wartości dla skal poszczególnych wahające się od: $\alpha = 0,50$ do $\alpha = 87$. Badania wykazały, że zdecydowana większość czynników kwestionariusza (z wyjątkiem czynnika dotyczącego rodzicielstwa osób LGBT+) znajduje zastosowanie w Polsce. Zgodnie z nimi, do najbardziej rozpowszechnionych skutków heteroseksizmu należy ukrywanie swojej tożsamości i poczucie wyobcowania oraz styczność z informacjami o doświadczeniach dyskryminacji, przy czym negatywne doświadczenia w najwyższym stopniu dotyczą osoby transpłciowe.

Trzecia część osiągnięcia, skupiona na dobrostanie osób transpłciowych i niebinarnych i na badaniu potrzeby tranzycji, doprowadziła do wniosków o wyższej

potrzebie medycznej korekty płci osób binarnych, o istniejącym i określonym liczbowo odsetku osób niebinarnych podejmujących i planujących tranzycje oraz o wysokiej potrzebie tranzycji społecznej badanych. Analiza ujawniła zawsze gorszy poziom dobrostanu osób niebinarnych w stosunku do binarnych. Natomiast wśród wskaźników działających na korzyść dobrostanu wszystkich badanych (transpłciowych i niebinarnych) najważniejsza okazała się prężność.

Część czwarta i ostatnia przedstawia adaptację narzędzia do pomiaru pozytywnej tożsamości osób różnorodnych płciowo oraz stanowi weryfikację hipotezy na temat unikalnych źródeł prężności, którymi dysponować mogą osoby różnorodne płciowo. Wyniki badań nad strukturą, rzetelnością i trafnością polskiej wersji narzędzia wykazały satysfakcjonujące poziomy dla wszystkich czynników i dla całego kwestionariusza. Osoby binarne wykazywały się wyższą prężnością. Poziom prężności powiązany był, w sposób istotny z wglądem, która to cecha wiąże się w koncepcjach rozwoju tożsamości z końcowym etapem jej formowania, co sugeruje, że osoby transpłciowe i niebinarne płciowo potrafią czerpać korzyści płynące ze swojego statusu.

Z przedstawionych wyżej opisów poszczególnych części osiągnięcia każdą, oddzielną część cyklu uznaję za wartościową poznawczo ze względu na podjęty temat, sposób jej konstrukcji oraz twórcze konkluzje.

Publikacje wchodzące w skład cyklu nie są zbiorem przypadkowo zestawionych prac, ale przemyślanym zamierzeniem ukierunkowanym na wyraźne cele. Autorka zamierzała zidentyfikować, uporządkować i poddać analizie kluczowe problemy jakie pojawiają się na styku psychologii i seksuologii, wskazać praktyczne konsekwencje istniejących w tym obszarze braków oraz wykorzystać odkrycia teoretyczne i wyniki empiryczne w procesie pomagania osobom przynależnym do konkretnych grup, gdy kryterium doboru stała się różnorodność płciowa.

Powody skonkretyzowania tych ogólnych celów poprzez badanie populacji osób transpłciowych wyjaśniała sama Autorka wskazując na to, że koncentrowała się na opisie seksualności takich grup, których członkowie, podlegają dyskryminacji, cierpiąc i tracąc zdrowie a ostatecznie ryzykując brakiem lub ograniczeniem pomocy terapeutycznej, jeśli o nią występują. Prace – same w sobie o znacznej wartości poznawczej - spaja kilka wątków. Pierwszy związany jest z wykorzystaniem doświadczeń heteroseksizmu dotyczącego osób nieheteroseksualnych cisplciowych i transpłciowych, binarnych i niebinarnych w dążeniu do zdrowia. Za osoby transpłciowe uznaje się te wszystkie osoby, które, doświadczają przynajmniej w jakimś stopniu

niezgodności między swoją płcią przypisaną przy urodzeniu a indywidualnym poczuciem płci. Powołując się na wyniki badań Autorka wskazuje, że ten stan stwarza wyższe ryzyko wystąpienia problemów psychicznych takich jak: depresja, stany lękowe, nadużywanie i uzależnianie się od substancji oraz akty autodestrukcyjne. I dodaje, że problemy te związane są także ze stygmatyzacją właśnie z powodu różnorodności płciowej. Drugim wątkiem spajającym jest wykorzystanie koncepcji stresu mniejszościowego (uzupełnionej o koncepcję Hughto i zespołu) jako podstawy analizy zjawisk występujących w omawianej grupie. I wreszcie wątek ostatni związany jest z analizą ewolucji postawy badaczy wobec statusu grupy mniejszościowej, charakteryzowanej jako zwrot od patologii ku różnorodności.

Trzecią sprawą, którą należy podjąć jest wskazanie na wartość dodaną wynikłą z istnienia cyklu, którego treść skutkuje poszerzeniem granic rozumienia seksualności człowieka. Składa się na nią prezentowane przez Autorkę podejście do sytuacji osób różnorodnych płciowo, porzucenie perspektywy kategoryjnej na rzecz dymensjonalnej oraz wysoka wartość aplikacyjna prac. Autoidentyfikacja seksualna człowieka, zarówno w wymiarze subiektywnym jak i w ocenie innych, może przybierać wartości oscylujące między patologią odrzucenia a patologią obronnej afirmatywności. Wtedy brak akceptacji dla pewnej cechy, deprecjonującej i dyskryminującej osobę jest równoznaczny z bezkrytycznym wynoszeniem pewnej cechy ponad inne przez jej posiadacza. Doktorantka, zdając sobie sprawę z tej różnorodności postaw i z jej znaczenia, wskazuje na szeroką możliwość przyjęcia perspektywy pozytywnej, która może się zmieniać w kierunku wzrostowym, gdzie wzrost nie musi być tożsamy z afirmacją. Ten sposób myślenia jest kongruentny z dymensjonalnym a nie koniecznie kategoryjnym sposobem ujmowania płci, tożsamości płciowej i seksualnej oraz zdrowia seksualnego. Wartości aplikacyjnej osiągnięcia dowodzą wartości parametryczne przedstawionych narzędzi i treściowe wnioski płynące z ich zastosowania.

Do słabszych stron pracy zaliczam:

- 1) brak jasno wskazanej i omówionej w pracach koncepcji zdrowia (w tym też seksualnego), która stanowiłaby konstrukt teoretyczny dla wszystkich fragmentów osiągnięcia;
- 2) skąpe, wręcz lakoniczne opisanie w autoreferacie poszczególnych elementów osiągnięcia, pozbawiające - na meta poziomie – wskazania na wartość całości osiągnięcia,

- 3) zbyt wąski sposób rozumienia płci jako konstruktu nie podlegającego biologicznym ograniczeniom;
- 4) skład grup badawczych.

Ta ostatnia wada pracy jest oczywiście poważnym ograniczeniem dla przyjmowania i generalizowania wniosków. Jednocześnie jest ilustracją jak w niskim stopniu Doktorantka wykorzystała w autoreferacie dyskusję nad wieloaspektowością swojego osiągnięcia oraz nad jego nie tylko konkretnymi wynikami, ale i szerszymi implikacjami. Doktorantka ma świadomość istnienia i konsekwencji ograniczeń płynących z doboru grup, a przede wszystkim wpływu doboru na postawę osób różnorodnych płciowo wobec własnej seksualności. Mając na uwadze charakterystykę badanych grup rzeczywiście istnieje niebezpieczeństwo przypisania wyników świadczących o osiągnięciu wyższych etapów rozwoju tożsamości zbyt dużej liczbie osób lub niebezpieczeństwo uznania wyników za przejaw ukonstytuowanego już trendu. Paradoksalnie jednak osiągnięte rezultaty właśnie dlatego, że nie są efektem analiz danych pochodzących z próby reprezentatywnej a są efektem wykorzystania widoczności organizacji działających na rzecz osób LGBTQ+, pozwalają na ostrożne wnioski (albo chociaż na postawienie hipotez) na temat skuteczności działań tych organizacji a szerzej dokumentują sens ich pracy. Skoro bowiem rekrutacja do badań przebiegała z pomocą organizacji, to rzeczywiście mogła doprowadzić do udziału w badaniach przede wszystkim tych osób, które pozostają w kręgu działania w/w organizacji, a więc osób, których wyniki są pośrednio?, bezpośrednio? związane z aktywnością prowadzoną przez te organizacje i - co najważniejsze – z promowaniem pozytywnej czy afirmatywnej postawy wobec różnorodności płciowej. Na ten aspekt należy skierować również uwagę badaczy, by udokumentować w ten sposób proces, który wskazuje drogę skutecznej pomocy osobom transpłciowym.

3. Wnioski

Biorąc pod uwagę powyższe komentarze i uwagi stwierdzam, że przedstawioną przez Doktorantkę pracę oceniam bardzo wysoko, przede wszystkim, ze względu na oryginalność pomysłów i proponowanych rozwiązań, na sposób ich przedstawienia oraz ze względu na wysoki merytoryczny poziom używanej argumentacji. Zatem z pełnym przekonaniem uznaję, że spełnia ona wymagania określone w przepisach Ustawy z dnia 14 marca 2003r. (wraz z późniejszymi zmianami) o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Ze względu na wysoki poziom naukowy ocenianego cyklu a także z uwagi na jego wkład w proces budowania społeczeństwa opartego na idei równości, wnioskuję o przyznanie wyróżnienia recenzowanemu osiągnięciu, wnosząc tym samym o dopuszczenia mgr Karoliny Koziary do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Uwaga prezydent